

Göç ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Üzerine Bir İnceleme: Çay Tarımı ve Rize İli Örneği

Mehmet TATOĞLU*

*Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Pazar MYO, 53300 Rize, Türkiye

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author
E-mail: mehmet.tatoglu@erdogan.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 17.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 28.11.2024

ÖZ

Göç kavramı tüm dünyada geçmişten günümüze devam eden, insanların doğduğu, yaşadığı kenti terk ederek başka yere taşınması anlamına gelmektedir. Genelde ekonomik sebepler başta olmak üzere çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Göç insanların ve toplumun davranışlarını ve yaşantılarını etkileyen önemli bir sorundur. Ülkemizin değişik bölgelerinde başta, Çukurova, Akdeniz ile Karadeniz bölgeleri olmak üzere mevsimlik tarım işçiliği yaygın olarak yapılmakta ve diğer illerden bu bölgelerimize mevsimlik tarım işçisi göçü yaşanmaktadır. Tek geçim kaynakları sadece çalıştıkları dönemde elde ettikleri gelir olan aileler daha fazla kazanmak için ailenin tüm fertlerini çocuk, kadın, yaşlı demeden çalıştırmak zorundadır. İş güvencesi olmadan, sosyal haklardan yoksun olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri uzun çalışma saatleri ve kötü yaşam koşulları nedeniyle çeşitli sağlık sorunları yaşamaktadır. Sigorta ve Sosyal güvenceleri olmaması nedeniyle tedavi olmaları güçleşmektedir. Geçmişten günümüze pamuk işinde Adana ve civarında, çayda Rize, Artvin ve Trabzon illerinde, Nevşehir ve Niğde’ de patates tarımında diğer birçok başka ilde ise çeşitli tarım ürünlerinde mevsimlik tarım işçiliği yapılmaktadır. Bu çalışmada; Rize ilinde çay tarımında mevsimlik tarım işçiliği yapan kişiler, yöre içi, yöre dışı, (gezici veya yerleşik) ve yabancı ülke vatandaşı olarak sınıflara ayrılmış, beklentileri ve karşılaştıkları sorunlar yönünden değerlendirilmiştir. Çalışmada görüşme tekniği yöntemi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda her gruba ait mevsimlik işçilerin benzer sorunlarının yanında, göçe ailesi ile birlikte katılanların ve yabancı uyruklu işçilerin sosyo-kültürel farklılıklar nedeniyle değişik sorunları olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mevsimlik iş, Çay, Tarım, Rize

A Study on Migration and Seasonal Agricultural Labor: Tea Agriculture and the Example of Rize Province

ABSTRACT

The concept of migration means that people leave the city where they were born and live and move to another place, which has continued from past to present all over the world. In general, there are various reasons, especially economic reasons. Migration is a significant issue that impacts the behaviors and lives of individuals and society. Seasonal agricultural labour is widespread in different regions of our country, especially in Çukurova, Mediterranean and Black Sea regions, and seasonal agricultural workers migrate to these regions from other provinces. Families whose only source of livelihood is the income they earn during the period they work have to employ all members of the family, including children, women and the elderly, in order to earn more. Seasonal agricultural workers who work without job security and social rights suffer from various health problems due to long working hours and poor living conditions. Since they do not have insurance and social security, it is difficult for them to receive treatment. From the past to the present, seasonal agricultural labour has been carried out in Adana and its vicinity in cotton, in Rize, Artvin and Trabzon provinces in tea, in Nevşehir and Niğde in potato agriculture and in many other provinces in various agricultural products. In this study, seasonal agricultural workers involved in tea agriculture in Rize province were classified as local, non-local (mobile or resident), and foreign citizens and evaluated in terms of their expectations and the challenges they face. As a result of the study, it was seen that seasonal workers belonging to each group had similar problems, while those who participated in migration with their families and foreign workers had different problems due to socio-cultural differences.

Keywords: Migration, Seasonal Work, Tea, Agriculture, Rize

Cite as;

Tatoğlu, H. (2025). Göç ve Mevsimlik Tarım İşçiliği Üzerine Bir İnceleme: Çay Tarımı ve Rize İli Örneği, *Recep Tayyip Erdogan University Journal of Science and Engineering*, 6(2), 515-529. Doi: 10.53501/rteufemud.1517235

1. Giriş

Göç terimi genellikle insanların bir bölgeden başka bir ile veya ilçeye kalıcı ve mevsimlik olarak taşınması sürecini ifade etmektedir. İnsanların göç etmesinin kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik olmak üzere çeşitli nedenleri vardır. Bununla birlikte, çevresel değişimler veya doğal felaketler gibi diğer unsurlar da göç üzerinde etkili olabilmektedir. Göç hareketine katılan kişiler Sığınmacı, Mülteci diye tabir edilmektedir. Bu tanımlamalarla ilgili olarak değişik kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla beraber uluslararası hukukta Sığınmacı terimi, kişinin baskı, şiddet, zulüm ve savaş gibi nedenlerle kendi ülkesinden kaçarak başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunanları, Mülteci ise, ekonomik zorluklar, doğal afetler gibi nedenlerle ülkelerini terk ederek bir yere göç arayışında olan kişiyi ifade etmektedir.

Bu çalışmada Göç kavramı ile Mevsimlik tarım işçiliği konusu birlikte ele alınmaktadır. Göç etmek deyimi genellikle başta ekonomik sebepler olmak üzere, savaş, beslenme, barınma ve birçok değişik sebebe bağlı olarak yapılmaktadır. Ülkemizde ise tarımsal üretim başta olmak üzere çeşitli sebeplerden dolayı ülke içinde mevsimsel göçler yapılmaktadır. Çay tarımının yapıldığı Doğu Karadeniz bölgemizde ve özellikle Rize, Trabzon ve Artvin illerimize çay tarımında çalışmak üzere 1950'li yıllardan itibaren işçi göçü olmaktadır. Çalışmaya gelen işçiler 2000' li yıllara kadar ağırlıklı olarak Giresun, Ordu, Samsun illerinden gelmekteydi, daha sonra bu işçilere Gürcistan vatandaşları katılmış son yıllarda ise Afganistan, Senegal, Pakistan ve değişik ülke vatandaşları çay tarımında çalışmak üzere bölgeye gelmiştir. İş güvencesinden yoksun olarak standartların altında yaşam koşulları nedeniyle mevsimlik tarım işçileri başta sağlık olmak üzere çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Sosyal güvence ve sigortaya sahip olmamaları en önemli sorunların başında gelmektedir. Aldıkları düşük ücret nedeniyle mevsimlik işçiler ekonomik olarak toplumun gerisinde kalmaktadır.

Bu çalışmada Rize ilinde çay tarımında mevsimlik tarım işçiliği yapan kişiler, yöre içi,

yöre dışı, (gezici veya yerleşik) ve yabancı ülke vatandaşı işçiler olarak gruplara ayrılarak, demografik unsurları ile karşılaştıkları sorunlar ve beklentileri incelenmiştir. Çalışmada görüşme tekniği yöntemi uygulanmış, çalışma sonucunda her sınıfa ait mevsimlik işçilerin benzer sorunlarının yanında, göçe ailesi ile birlikte katılanların ve yabancı uyruklu işçilerin sosyo-kültürel farklılıklar nedeniyle değişik sorunları olduğu görülmüştür (Literatürde bulunan çalışmalardan bazıları ise; Şen ve Altın, 2018; Yiğit vd., 2018; Orhan ve Akpınar, 2018; Yürüdü, 2008; Çınar ve Lordoğlu, 2010; Yılmaz vd., 2021; Öz ve Bulut, 2014; Lordoğlu ve Etiler, 2014; Yıldırım, 2016; Uslu, 2021; olarak görülmüştür).

2. Materyal ve Metot

Çalışma Rize ilinde Merkeze bağlı 10 mahallede yapılmıştır. Rize ilinde Merkeze bağlı 10 mahallede toplam 200 kişi ile görüşülmüştür. Görüşme tekniğinde hazırlanan sorular ilgili kişilere sorulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Görüşme tekniği nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama aracıdır. Etkili bir veri toplama aracı olarak yöntemin temel özelliklerini zayıf ve güçlü yanlarını iyi anlamak, veriye ulaşmayı kolaylaştıracak görüşme formu hazırlamayı gerektirir. Kişilerin deneyimlerini, tutum ve davranışlarını, görüşlerini, duygularına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmada aileler, mevsimlik tarım işçisinin en yoğun olarak çalıştığı Rize ili Merkeze bağlı mahallelerde çalışanlardan seçilmiştir. Çalışma Doğu Karadeniz bölgesinde çay üretiminin yapılması ve bölgedeki işgücü yoğunluğu nedeniyle 2023 yılı Eylül ayında Rize ilinde yapılmıştır. Bu mahallelerin seçilmesinde birbirine yakın olmaları, ulaşımın kolay olması, araştırma sırasında halkın yardımları ve bünyesinde hem yerleşik hem de mevsimlik geçici işçi barındıran mahalleler olmaları seçimde etkili olmuştur. Aynı zamanda araştırmaya alınan bu 10 mahalle, çay üretiminin verimli olduğu ve yerleşik (yöre içi) hem de gezici (yöre dışı) ile

yabancı uyruklu çalışanların olduğu mevsimlik tarım işgücünü bünyesinde barındıran yerleşim yerleri olduğu için tercih edilmiştir. Mahalle muhtarları ve halkın desteği ve yardımı ile çalışmada ailelere daha rahat ulaşılmıştır.

3. Göç Kavramı

Göç basit anlamıyla insanın kalıcı olarak bir yerden başka bir yere gitmesini, gittiği bölgeye yerleşerek ömrünün geri kalan kısmını burada yaşamasını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle insanların geçmişte bir arada yaşadığı ve kendilerinin doğduğu, büyüdüğü yerleri terk ederek başka yerlere yönelmesi, taşınması şeklinde tanımlanabilir. İnsanlık tarihi boyunca yapılan bütün göçlerin nedenlerinde sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Gönüllü veya zorunlu olarak yapılan göçler ile insanlar, psikolojik, sosyolojik ve kültürel yapılarından ayrılarak yeni bir coğrafi yapıya girmektedir (Uslu AK, 2021).

Göç, bireylerin geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmesini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Ekonomik, sosyal, siyasi veya çevresel faktörlerin hepsi göçe neden olabilir. İnsanlar yer değiştirirken güvenlik, istihdam olanakları, yaşam kalitesi ve kaynaklara erişilebilirlik gibi unsurları göz önünde bulundurabilir. Göç, demografik yapı ve kaynak dağılımının yanı sıra hem bireylerin hem de toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını değiştirme gücüne sahiptir.

Ülkemiz ulusal hukukuna göre, yabancı kişilerin sahip olduğu uluslararası hukuk kurallarına uygun bazı haklar ve yükümlülükler vardır. Bu haklar ve yükümlülükler açısından yabancı kişiler ile ülkemiz arasında hukuki bağlardan biriside ikamet izni olmaktadır. *İkamet izni* Türkiye’de kalmak isteyen yabancılara verilen izin belgesinin adıdır. Ülkemiz bulunduğu coğrafya itibarıyla etrafındaki diğer ülkelerdeki siyasi iç karışıklıklar, savaşlar, ekonomik sıkıntılar, doğal afetler, açlık ve işsizlik gibi nedenlere bağlı olarak

özellikle son kırk yılda hızla artan bir şekilde göç almaktadır. Bu nedenle yabancılara Türkiye’de ikametini düzenleyen kurallar çok önemli hale gelmektedir. Yabancı ülke vatandaşlarının Türkiye’de ikametine ilişkin yasal düzenlemeler ise, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile buna ilişkin yönetmelikte bulunmaktadır (Koca, 2016).

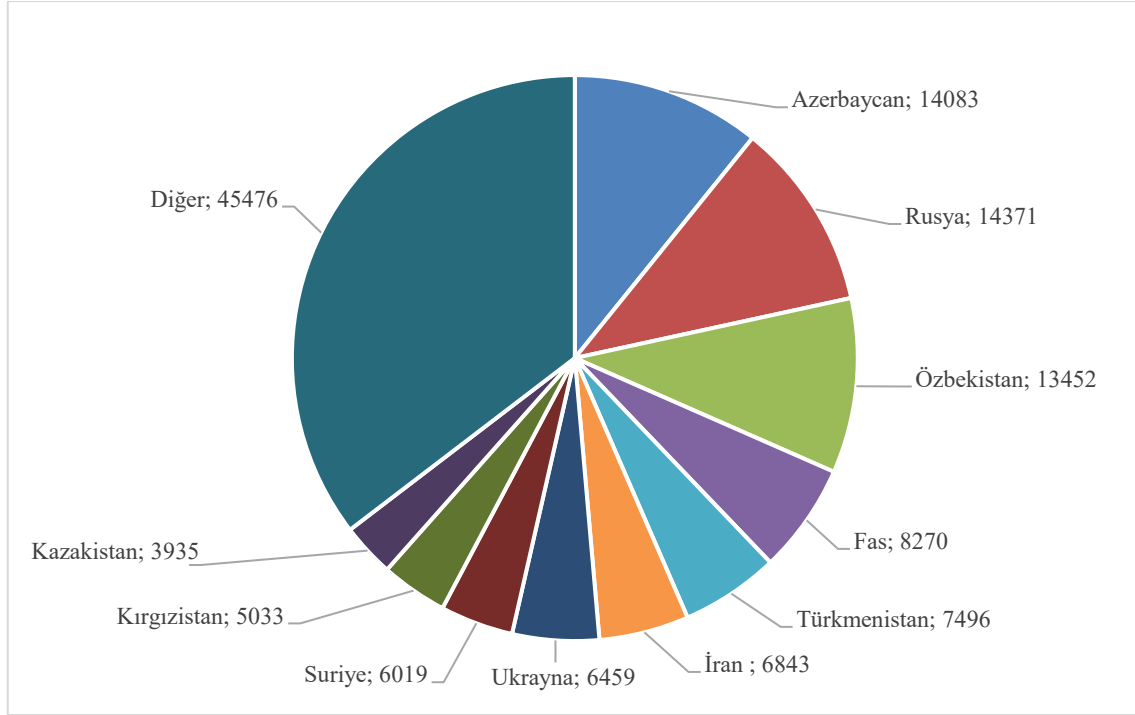
Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmeden önce Türk hukuk mevzuatında yabancılara ikamet izni ile ilgili bir kanunu yoktu. Çeşitli kanunlarda, yabancılara hukukî durumuna ilişkin hükümler bulunmaktaydı. 1950 tarihli 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ise günün koşulları karşısında sorunlara çözüm üretmekten uzaktı. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilmiş, idarî hükümleri 11.4.2013 tarihinde, diğer hükümleri 11.4.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Kibar, 2013).

Bazı göç istatistikleri aşağıdaki şekillerde gösterilmektedir.

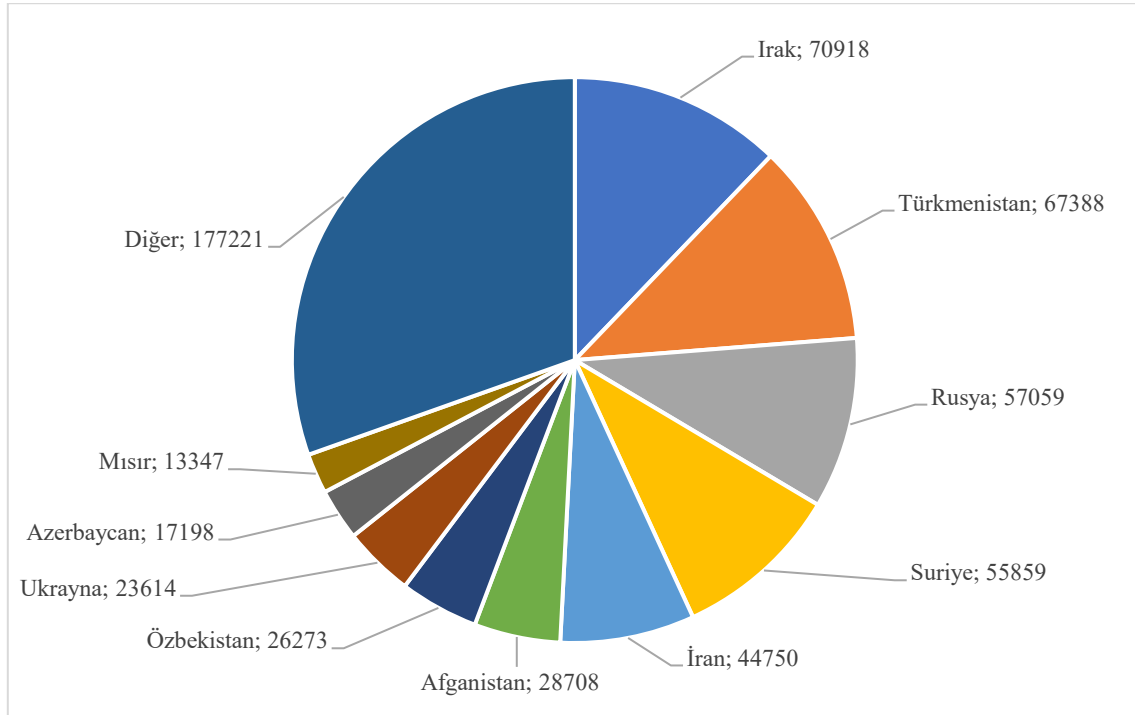
Şekil 1’de ülkemizde Aile ikamet izni ile bulunan on ülke görülmektedir. İlk sırayı alan Azerbaycan’ı sırasıyla, Rusya, Özbekistan, Fas, Türkmenistan, İran, Ukrayna, Suriye, Kırgızistan, Kazakistan takip etmektedir.

Şekil 2’de ülkemizde kısa dönem ikamet izni ile bulunan on ülke görülmektedir. İlk sırayı alan Irak’ı sırasıyla, Türkmenistan, Rusya, Suriye, İran, Afganistan, Özbekistan, Ukrayna, Azerbaycan, Mısır takip etmektedir.

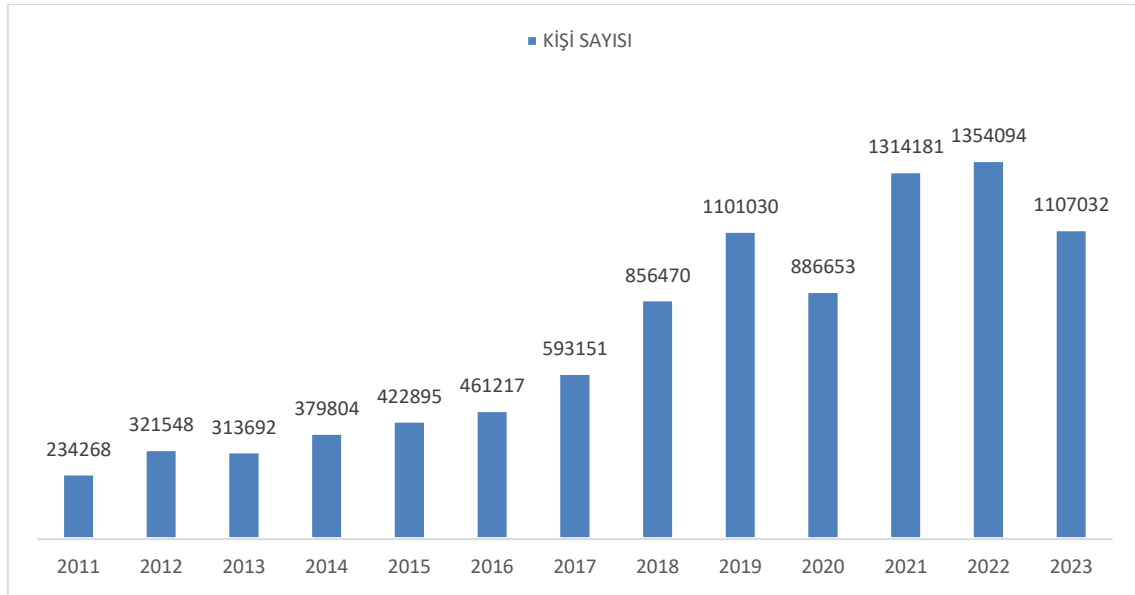
Şekil 3’e bakıldığında ikamet izni verilen kişi sayısında yıllar itibarıyla dikkat çekici bir artış olduğu görülmektedir. Ülke nüfusuna oranlandığında ikamet izni verilen kişi sayısının ülkemiz açısından fazla olduğu düşünülmektedir.

Şekil 1. Aile ikamet izni ile ülkemizde bulunanlar ilk 10 uyruklu kişi sayısı (URL-1, 2024)
Figure 1. Top 10 nationalities in Turkey with family residence permit (URL-1, 2024)

Şekil 2. Kısa dönem ikamet izni ile ülkemizde bulunanlar ilk 10 uyruklu kişi sayısı (URL-1, 2024)
Figure 2. Number of top 10 nationalities in Turkey with short-term residence permit (URL-1, 2024)

Şekil 3. İkamet izni ile ülkemizde bulunanların yıllara göre dağılımı (URL-1, 2024)

Figure 3. Distribution of those in Turkey with residence permit by years (URL-1, 2024)

3.1. Mevsimlik Tarım İşçiliği

Mevsimlik tarım işçiliği dünyada ve ülkemizde geçmişi oldukça eskiye dayanan bir çalışma türüdür. Mevsimlik tarım işçiliği genellikle bakım veya hasat dönemleri gibi yılın belirli zamanlarında tarımsal ürünlerin hasat edilmesi veya işlenmesi için kısa vadeli işgücü ihtiyacını karşılamak için kullanılır. Bu işçiler genellikle yıl boyunca tam zamanlı olarak tarım sektöründe çalışmazlar, bunun yerine ücret almak için belirli bir süre tarımda çalışırlar. İşçiler özellikle önemli tarımsal ürünlerin hasadı sırasında mevsimlik tarım işçiliği için yüksek talep görmektedir. Bu işçiler genellikle çiftçiler veya tarım işletmeleri tarafından geçici olarak istihdam edilir ve ücretleri genellikle üretilen tarımsal ürünlerin türüne, yapılan işin miktarına ve faaliyetin yoğunluğuna göre belirlenir. Mevsimlik tarım işçiliğinin hem çiftçiler hem de çalışanlar için çeşitli faydaları ve dezavantajları bulunmaktadır (Perloff vd., 1998).

Kanada’da göçmen işçi kullanımı İngiltere’den yetim çocukların çalışmak için getirilmesi anlaşması ile 1868 yılında başlamıştır. Daha sonra bu kişilere vatandaşlık hakkı verilmiştir. Günümüzde bu kişilere ilave olarak Meksika, Jamaika, Gine, Trinidad ve Tabago ve Doğu Karayip gibi ülkelerden gelen işçiler eklenmiştir.

Mevsimlik işçilerin ülkeye girişlerini ve çalışma koşullarını düzenleyen ve denetleyen Seasonal Agricultural Worker Program, (SAWP) mevsimlik tarım işçisi programı bulunmaktadır. Buna programa göre mevsimlik tarımda çalışacak göçmenler 18 yaşından büyük olmak zorundadır. SAWP’ ta işçi ücretlerinin yanında 65 yaşını dolduran ve yeterli primi ödemiş göçmenlerin emekli aylığı, özürlü aylığı ve ölüm durumunda ailelerine ölüm aylığı ödeneceği kayıt altına alınmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin (%80) SAWP kapsamında ülkeye getirilmesine karşın yapılan araştırmalarda, barınma, sağlık imkânları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, fazla çalışma saatleri ve sosyal dışlanma gibi şikâyetler ön plana çıkmaktadır (FES, 2012).

ABD’ ye başta Arjantin, Meksika, Haiti, Nijerya, Honduras, Portekiz, Guatemala, Fildişi ve birçok diğer ülkelerden mevsimlik tarımda veya başka işlerde çalışmak üzere kaçak olarak göçmen gelmektedir. 1983 yılında yürürlüğe giren yasa ile ABD’de göçmenler ve mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarında bir ölçüde iyileştirme sağlanmıştır (Culp ve Umbarger, 2004).

II. Dünya Savaşı’nın sonunda tarımda işgücü açığının başlamasıyla 1943 yılında Acil Tarım İşçileri Programı yürürlüğe girmiştir. Bu programla beraber, çoğu Meksikalı olan

mevsimlik tarım işçileri Amerikan tarımının hasat işçileri olmuştur. ABD kayıtlarına göre resmi olarak tarımda yılda 2,5 milyon kişi çalışmaktadır ve bu kişilerin yaklaşık 1,4 milyonunu mevsimlik tarım işçileri oluşturmaktadır (FES, 2012).

3.2. Mevsimlik İşçilerle İlgili Yasal Düzenlemeler

İlk hukuki düzenleme 24 Mart 2010 tarih ve 27531 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 2010/6, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi, Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN imzalı genelgedir, genelgenin son paragrafında;

“İşçilerin ve yöre halkının birbirinin emek ve işine duydukları ihtiyaç, kardeşlik ve dayanışma bilincini güçlendirmeye yönelik olarak yukarıda sıralanan faaliyetler ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, meslek teşekkülleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla uygulanacaktır. İstismara yol açacak sosyal ve siyasal sorunlara fırsat verilmeyecek, özellikle Devletin tarafsızlığına gölge düşürecek her türlü söz, eylem ve uygulamadan kesinlikle kaçınılacaktır” yazmaktadır (URL-2, 2024).

Ardından 2017/6 sayılı Başbakan Binali YILDIRIM imzalı genelgedir. 36 Maddelik genelgeyle birçok konu başlığıyla belirli bir yasal çerçeveye oturtulmuştur. Bu kapsamda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar bünyesinde Mevsimlik Tarım İşçilerini İzleme Kurullarının kurulması öngörülmüştür. En son çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ise; 27 Nisan 2024 Cumartesi, Resmî Gazete Sayı:32529, Genelge 2024/5, Mevsimlik Tarım İşçileri Konulu 13 maddelik Genelgedir;

Bu genelge 13 maddeden oluşmaktadır. Bunlar;

- 1-Geçici yerleşim alanı
- 2-Sağlık hizmetleri
- 3-Eğitim hizmetleri
- 4-Ulaşım ve güvenlik hizmetleri

5-İstihdam ve sosyal güvenlik hizmetleri

6-Sosyal hizmetler

7-Mevsimlik tarım işçileri bilgi sistemi (e-METİP)

8-Mali kaynak, yatırım koordinasyon

9-Mevsimlik tarım işçileri eylem planı

10-Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin projeler

11-Denetim

12-İl/İlçe Mevsimlik tarım işçileri izleme kurulu

13-Mevsimlik tarım işçiliği izleme ve değerlendirme kurulu başlıkları altında sorunlara çözüm bulmayı amaçlamaktadır (URL-3, 2024).

Bakanlık tarafında ise; Gürcistan uyruklu Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili olarak, Çalışma ve sosyal Güvenlik Bakanlığı, İşgücü Genel Müdürlüğü tarafından Bakanlığın web sitesinde yayınlanan yazı aşağıda sunulmuştur.

Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde, mevsimlik tarım işlerinde çalışacak Gürcistan uyruklu yabancıların çalışma izni muafiyeti almaları zorunludur. Muafiyet başvuruları ilgili ilçe Kaymakamlıklarına yapılır. Çalışma izni muafiyeti kapsamında Gürcistan uyruklu yabancılar bir takvim yılında en fazla 90 (doksan) gün süreyle mevsimlik tarım (çay ve fındık) işlerinde çalışabilecektir; ancak bu süre yabancıların Türkiye’de yasal kalış süresi (vize/vize muafiyeti süresi, ikamet izni süresi) ile sınırlı olacaktır. Çalışma izni muafiyeti başvurusu iki aşamalı olarak gerçekleştirilir.

İlk olarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Gürcistan Uyruklu Mevsimlik İşçiler (YUMI-Net) web uygulaması üzerinden istenilen bilgilerin (pasaport/pasaport yerine geçen belge veya ulusal kimlik kartlarında yer alan kimlik bilgileri, varsa yabancı kimlik numaraları, ülkemizde vize/vize muafiyetiyle bulunanlar için ülkeye giriş tarihi, ülkemizde ikamet izni ile bulunanlar için ikamet izni

başlangıç-bitiş tarihi) girilerek başvuru formunun tamamlanarak onaylanması ve bu formun bir çıktısının alınması gerekmektedir.

İkinci aşamada, Gürcistan uyruklu yabancıların sistem tarafından kendilerine verilecek başvuru formu ve istenilen belgelerle (vize/vize muafiyetiyle ülkemizde bulunanlar için pasaport veya pasaport yerine geçen belge, ulusal kimlik kartıyla ülkemize giriş yapmış olmaları durumunda ise ulusal kimlik kartı ve hudut kapısınca kendilerine verilen giriş çıkış belgesi, ülkemizde ikamet izni ile bulunan yabancılar için ise pasaport veya pasaport yerine geçen belge ve ikamet izni belgesi) birlikte çalışacakları ilçelerdeki Kaymakamlıklara müracaat etmeleri ve Kaymakamlıklardan muafiyet kapsamında olduklarını gösterir belgeyi almaları gerekmektedir (URL-4, 2024).

3.3. Çay Tarımı ve Mevsimlik İşçilik İlişkisi

Çay bitkisi Çin mitolojisine göre San Huang döneminin (MÖ 3000-2700) üç imparatorundan ikincisi, Shen Nong tarafından (MÖ 2737) tarihinde keşfedilmiştir. Çay bitkisinin anavatanı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla beraber, bazılarına göre Çin'in güneybatı bölgeleri bazılarına göre ise Hindistan'ın kuzey batı bölgeleridir. (Kacar, 2010, s.1). Ülkemizde çay tarımına o zamanki adıyla SSCB' den gelen tohumlarla başlanmıştır.

-1847 Çay tarımı SSCB başlamıştır.

-1870 Çay tarımı Sri Lanka'da başlamıştır.

-1900 Uganda ve Kenya' da çay tarımına başlanmıştır.

-1924 Türkiye'de çay'la ilgili kanun çıkarılmış ve Batum'dan tohum getirilmiştir.

-1937 Zihni DERİN ile Gürcistan'dan 20 ton tohum satın alınmıştır.

-1939 Gürcistan'dan 30 ton tohum satın alınmıştır.

-1947 Rize'de ilk çay fabrikası işletmeye açılmıştır (Kacar, 2010).

Mevsimlik işçilik ve çay tarımı ilişkisinin geçmişi çay tarımının başlangıç yıllarına kadar gitmektedir. Çay tarımından önce Rize ilinde yeterli iş olmadığından dolayı erkekler inşaat işlerinde, balıkçılık ve gemilerde çalışmak için başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlere gitmiştir. Bir kısım ise Zonguldak iline giderek kömür madenlerinde çalışmıştır. Bu nedenle Rize' den gidip Zonguldak ilinde kalıp geri gelmeyen ailelerde bulunmaktadır. Zihnioğlu, çay tarımından önce Rize ilindeki fakirliği tasvir ederken “şişman ve göbekli bir adam” görmek mümkün değildi tabirini kullanmıştır. Çay tarımının başlamasıyla birlikte tohumlardan, fidanların yetiştirilmesine ve bahçe tesisine kadar birçok alanda işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Fakat çalışacak durumda olan erkeklerin gurbette olması iş gücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Mahalle ve köylerde kadınlar, yaşlılar ve çocuklardan başka kimse yoktur. Çay tarımı emek yoğun çalışmayı gerektiren bir tarım koludur ve mutlaka işgücüne ihtiyaç vardır. Çay teşkilatı yetkilileri, köylerde çalışacak, çaylık kuracak kişi bulma umuduyla Cuma namazlarında köy camilerine gitmekteydi, fakat ne imama nede cemaate rastlanmaktaydı sadece yuvalarının ve çocuklarının bekçisi kadınlar vardı, onlarda gurbetteki eş ve babalarından gelecek parayı beklemekteydi. Teşkilatın yetkilisi, Asım Zihnioğlu işçi sorununun çözümü için gurbetteki erkeklerin Rize' ye gelmesi gerektiğine kanaat getirmiş ve bunu' da üreticiye avans vererek yapılabileceğini düşünmüştür. Bu tespiti yaptıktan sonra durumu Çay Teşkilatının Umum Müdürü Zihni Derin'e iletmıştır. Zihni Derin bu sorunu Ankara'da yetkililere anlatarak çay tarımına başlanabilmesi için üreticiye mutlaka avans verilmesini önermiştir, bu teklif kabul görmüş ve köylüye dağıtılmak üzere 127.000 Lira Ziraat Bankasına gönderilmiştir. Bir dönüm çaylık kuracılara 12,5 lira kuruluş avansı ile birinci yıl bakım avansı olarak 625 kuruş, ikinci yıl bakım avansı olarak 625 kuruş verilmesine karar verilmiştir. Bu durumu duyan gurbetteki işçiler memleketlerine dönerek çay bahçesi kurmaya başlamış, yaşlılar ve kadınlar ise aldığı avansla bahçe tesis etmek için komşularını ücret karşılığında çalıştırmıştır (Zihnioğlu, 1998). Çay

tarımında mevsimlik işçi çalıştırma ilk defa bu şekilde başlamıştır.

Daha sonraki yıllarda çay toplamak için bölge içinden veya dışından Rize iline mevsimlik göç dediğimiz olay gerçekleşmiş insanlar çay toplamak için Rize iline gelmeye başlamıştır. Geçmişte yaş çayın alım gücü daha yüksekti bazı yıllarda bir kg yaş çay ile bir kg zeytin alındığı halk tarafından söylenmektedir.

1945 yılında 21 kg çay satarak 1 Reşat altını alındığı, 1950'de 28 kg, 1955'te 31 kg, 1960'da 50 kg, 1965'te 47 kg, 1970'de 58 kg, 1975'de 93 kg, 1985'de 262 kg, 1990'da 288 kg, 1995'de 322 kg, 2000'de 238 kg, 2005'de 267 kg, 2010'da 411 kg, 2015'de 388 kg, 2020'de 743 kg, 2022'de 855 kg çay satarak 1 Reşat altını alındığı kaynaklarda görülmektedir. Bu bilgiler ışığında özellikle

1945-1975 yılları arasında yaş çayın alım gücü oldukça yüksektir. Ocak 2024 itibarıyla 1 Reşat altını 13.286 TL (URL-5, 2024). olduğu düşünüldüğünde 1960 yılında 50 kg yaş çay satarak, 2022 yılında ise 855 kg yaş çay satarak 1 Reşat altını alınması yaş çayın geçmişte ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Bu değer çay tarımında işçi çalıştırmayı cazip hale getirmiştir. Yine yaş çayın bu değeri sayesinde 2000 yılına kadar Çay fabrikalarında çoğunlukla başka illerden gelen kişiler çalışmıştır.

Tüm bunların yanında mevsimlik işçileri sınıflandıracak olursak; yaklaşık yedi sınıfa ayrılabilir. Ülkemizde çeşitli tarım ürünleri farklı aylarda işgücüne ihtiyaç duydukları için değişik çalışma şekilleri ortaya çıkmıştır. Aşağıda Tablo 1' de bu çeşitlilik görülmektedir.

Tablo 1. Mevsimlik tarım işçilerinin sınıflandırılması

Table 1. Classification of seasonal agricultural workers

Sınıflandırma Niteliği	Gruplandırma
Çalışma Sürelerine Göre	Sürekli-Geçici
Yapılan İşe Göre	Uzman-Beden İşçisi
Cinsiyete Göre	Kadın-Erkek-Çocuk-Yaşlı
Alınan Ücrete Göre	Gündelikçi-Aylıkçi-Mevsimlik-Yıllık
Yaşadıkları Yere Göre	Yöre İçi-Yöre Dışı
İş Alma Şekillerine Göre	Götürü-Yevmiyeci-Ton İş
Uyruğuna Göre	T.C Vatandaşı-Yabancı Uyruklu

4. Bulgular ve Tartışma

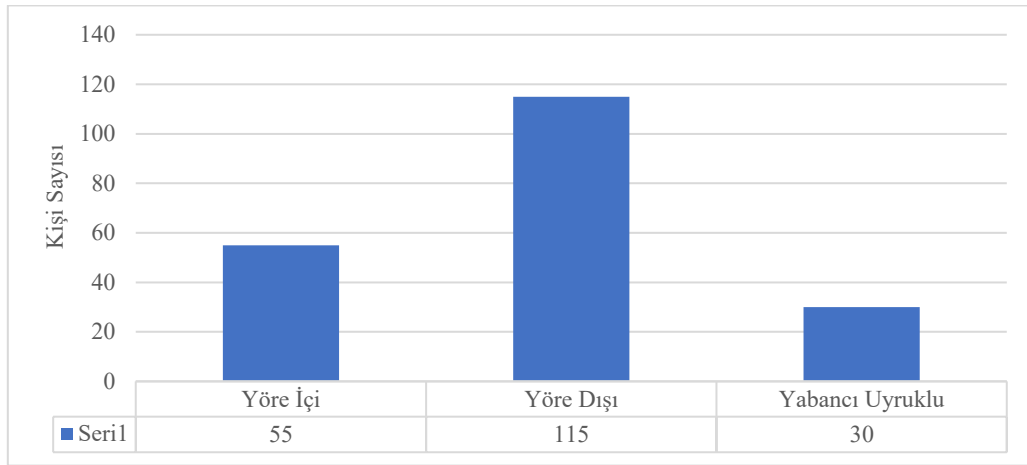
2023 yılında Rize ili Merkez ilçede 10 mahallede 200 kişi ile görüşülmüştür. Şekil 4'te belirtildiği üzere bu kişilerden 115 tanesi başka illerden gelen kişilerden, 55 kişi bölgede yaşayan yevmiye ile çalışanlardan, 30 kişi ise yabancı uyruklu kişilerden oluşmaktadır. Başka illerden çalışmaya gelen 115 kişiden 39 kişi eş ve çocuklu, 76 kişi ise tek başına çalışmaktadır.

Şekil 5'deki tabloda geçen Ailece bölümü ailesiyle birlikte çalışanları, Yevmiyeci bölümü günlük yevmiye ile çalışanları, kilogram bölümü kilo işi çay toplayanları, tek başına bölümü ise sadece kendileri çalışanları ifade etmektedir.

Şekilde belirtilen 6 ilimizle ilgili istatistiki bilgiler şekillerde sunulmuştur.

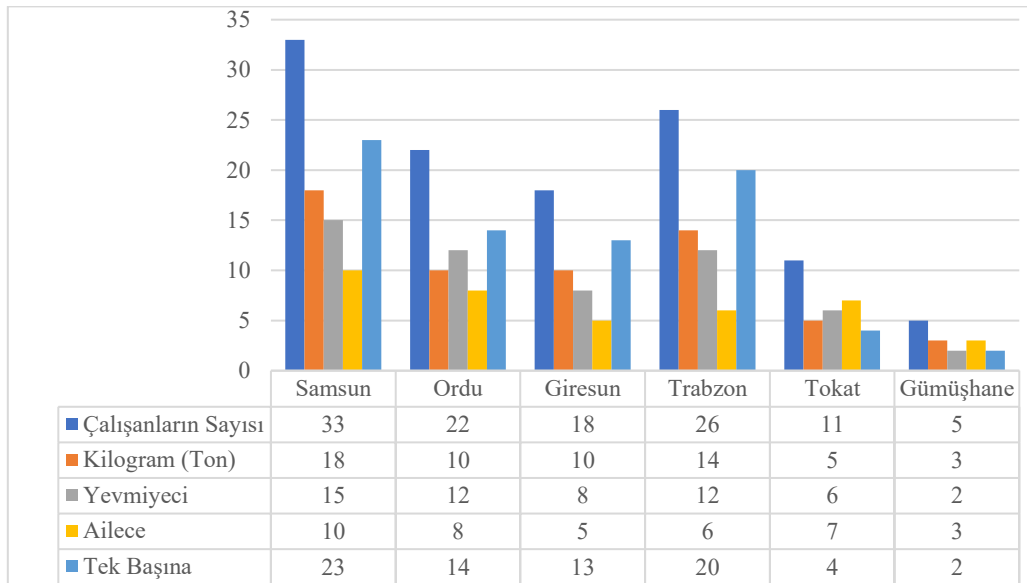
Samsun ilinden gelen ailelerin tamamı çalıştıkları müstahsillerin kendilerine gösterdiği evlerde konaklamaktadır, çay tarımının yapıldığı bölgede çalıştırılan kişilere ev verilmesi yaygın bir uygulamadır hatta verilen ilanlarda kalacak yer temin edilir yazılmakta evin resimde konulmaktadır. Şekil 6'da ise belirtildiği üzere, Samsun ilinden gelen ailelerde 24 çalışan, 3 çalışmayan vardır, çalışmayanların 3 tanesi küçük yaşlarda (3-8 yaş) olup diğer 1 tanesi ise ev işlerinde çalışmaktadır. Şekil 7'de belirtildiği üzere Ordu ilinden gelen ailelerde 17 çalışan, 1 çalışmayan vardır. Şekil 8'de Giresun ilinden gelen ailelerde 11 çalışan bulunmaktadır. Şekil 9'da Trabzon ilinden gelen ailelerde 15 çalışan bulunmaktadır. Şekil 10'da Tokat ilinden gelen ailelerde 19 çalışan kişi bulunmaktadır. Şekil

11’de Gümüşhane ilinden gelen ailelerde 7 çalışan kişi bulunmaktadır.

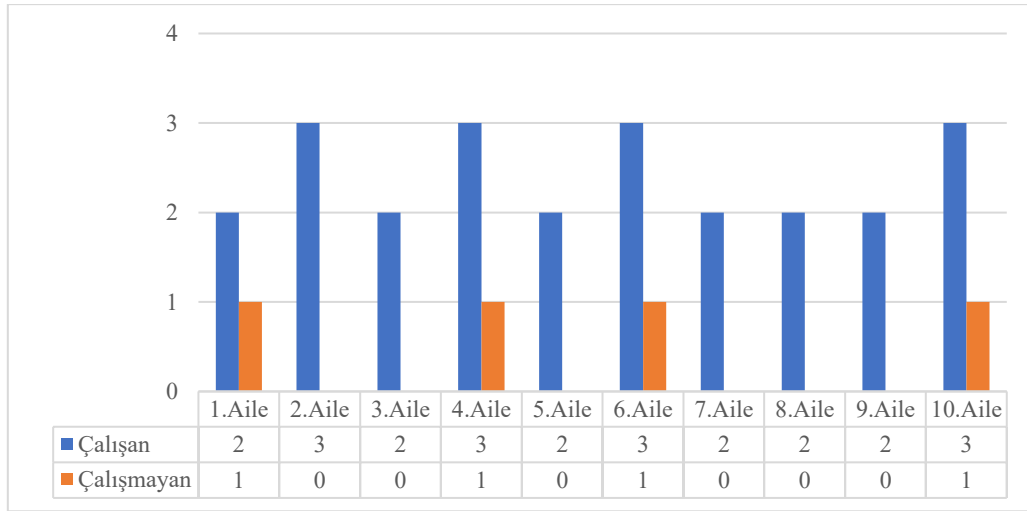
Şekil 4. Çalışanların sayısı

Figure 4. Number of employees

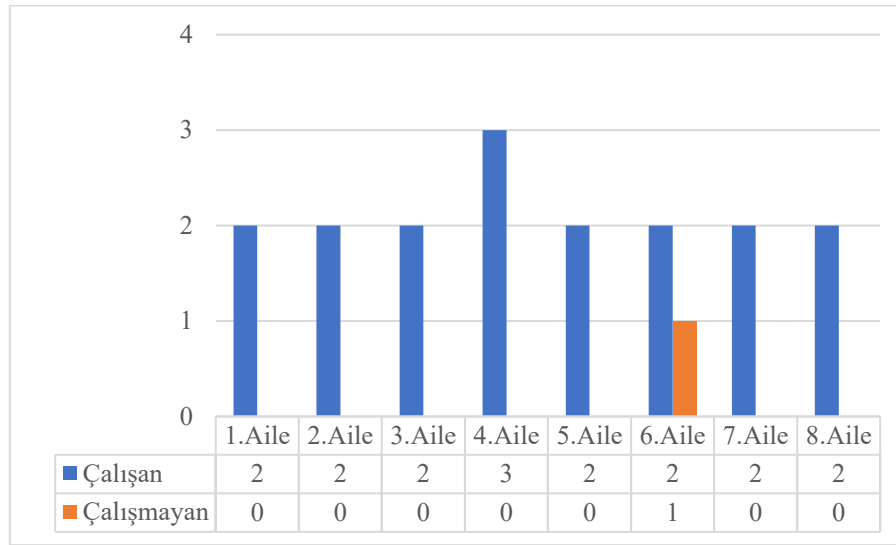

Şekil 5. 2023 yılında başka illerden gelen mevsimlik çalışanların istatistiksel bilgiler

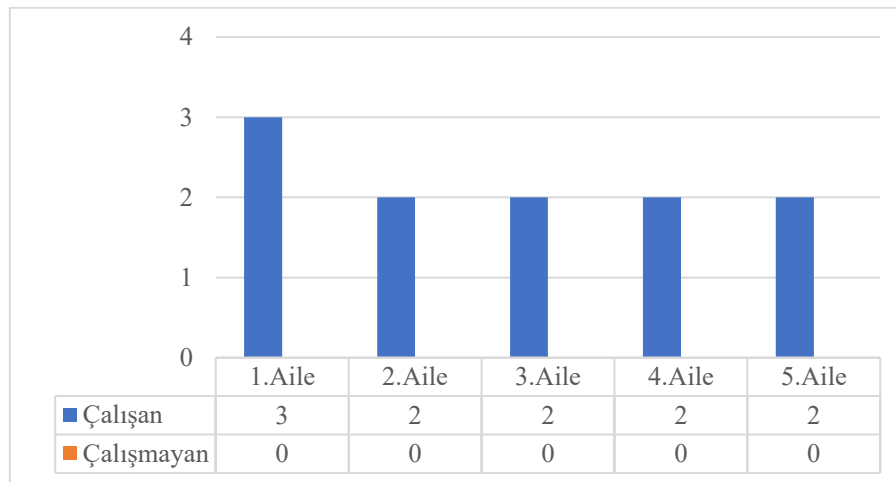
Figure 5. Statistical information on seasonal workers from other provinces in 2023

Şekil 6. Samsun ilinde göçe ailesiyle katılanların sayısı

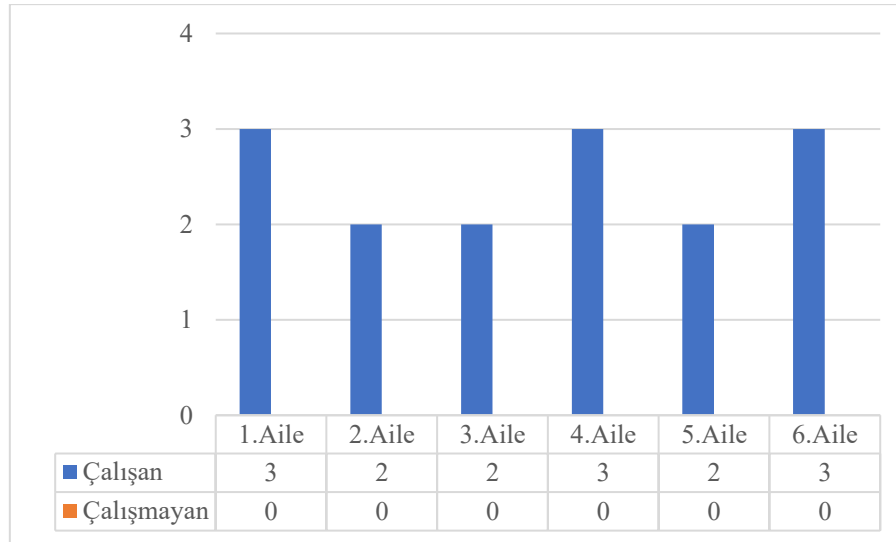
Figure 6. The number of migrants with their families in Samsun province

Şekil 7. Ordu ilinden göçe ailesiyle katılanların sayısı

Figure 7. The number of migrants from Ordu province with their families

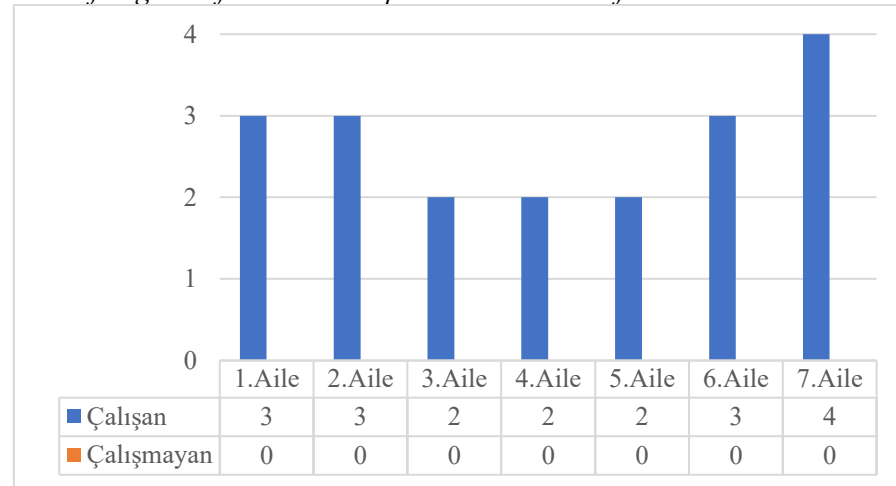
Şekil 8. Giresun ilinden göçe ailesiyle katılanların sayısı

Figure 8. Number of migrants from Giresun province with their families

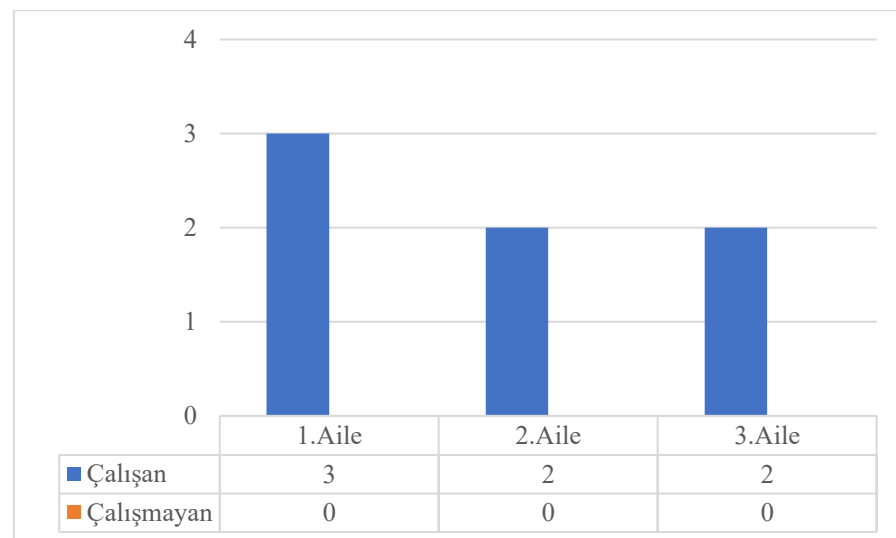
Şekil 9. Trabzon ilinden göçe ailesiyle katılanların sayısı

Figure 9. Number of migrants from Trabzon province with their families

Şekil 10. Tokat ilinden göçe ailesiyle katılanların sayısı

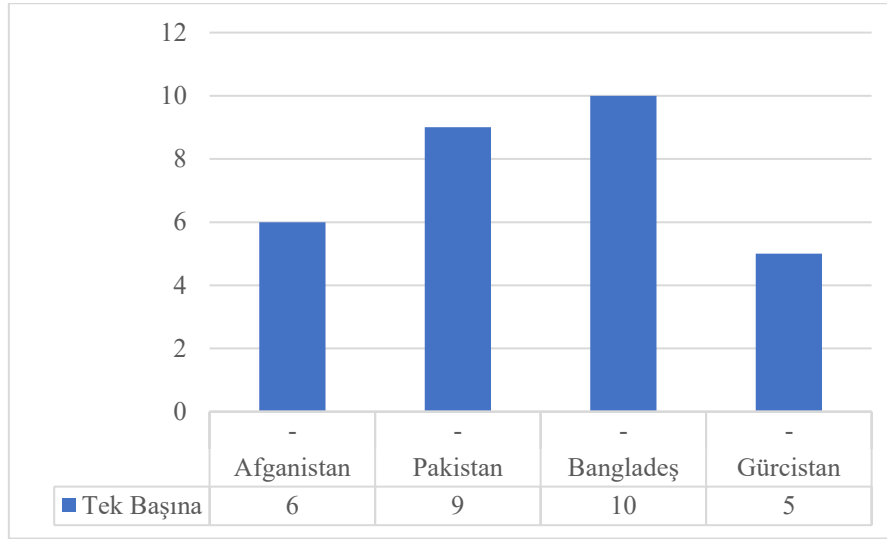
Figure 10. Number of migrants from Tokat province with their families

Şekil 11. Gümüşhane ilinden göçe ailesiyle katılanların sayısı

Figure 11. Number of migrants from Gümüşhane province with their families

Şekil 12’de ise Ülkemizde çay tarımında mevsimlik olarak çalışan yabancı uyruklu kişi sayıları ülke bazında verilmiştir.

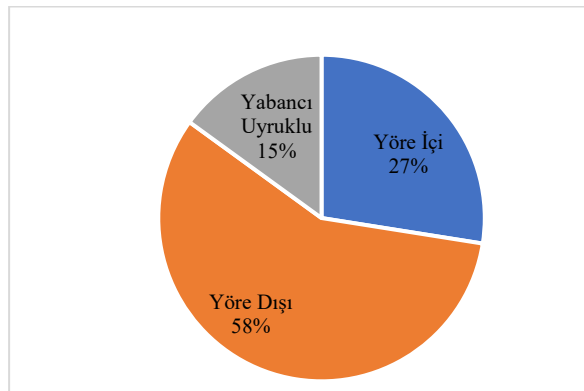

Şekil 12. 2023 yılında yabancı uyruklu mevsimlik çalışan sayıları

Figure 12. Number of foreign seasonal workers in 2023

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışma Rize ilinde Merkeze bağlı 10 mahallede yapılmıştır. Rize ilinde Merkeze bağlı 10 mahallede toplam 200 kişi ile görüşülmüştür. Görüşme tekniğinde hazırlanan sorular ilgili kişilere sorulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Görüşülen 200 kişinin; 115’i yöre dışı, 55’i yöre içi, 30’u yabancı uyruklu çalışanlardan oluşmaktadır. Şekil 13’ te rakamlar % olarak verilmiştir.

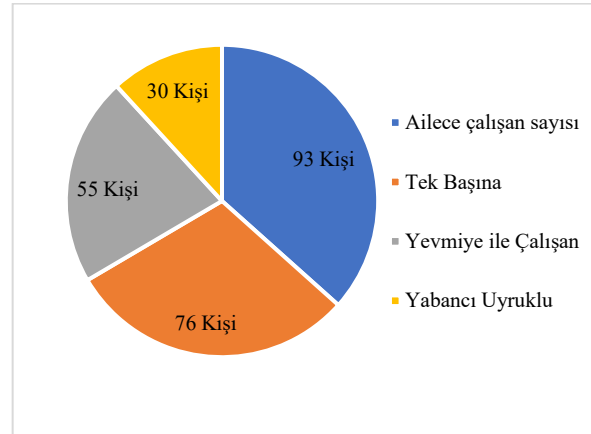

Şekil 13. Çalışanların % olarak dağılımı

Figure 13. Distribution of employees in %

Görüşme yapılan 115 kişinin 39 tanesinin göçe ailesiyle birlikte katılması ve yılın yaklaşık 6 ayını bölgede geçiriyor olması bu hareketin ekonomik olduğu kadar sosyolojik ve kültürel boyutunu’da ortaya koymaktadır. Rize Merkez ilçede görüşme

yapılan 115 kişinin ağırlıklı olarak son 3 yıldır aynı mahallelere geldikleri görülmüştür, burada bölgenin ve müstahsilin tanınması ve karşılıklı iyi niyet çerçevesinde memnuniyet göze çarpmaktadır.

Şekil 14. Toplam çalışan sayısı

Figure 14. Total number of employees

Şekil 14’ te görüldüğü üzere göçe ailesiyle katılan 93 çalışan bulunmaktadır. Ayrıca göçe tek başına katılıp çalışmaya gelen 76 kişi ile bölgede yaşayan ve yevmiye ile çalışan 55 kişi ile yabancı uyruklu 30 kişi ile birlikte toplam çalışan sayısı 254 kişi olmaktadır.

Yevmiye ile çalışan bölgede yaşayan veya yakın mahalle ve köylerde ikamet eden çalışanlar ise 55

kişi olarak tespit edilmiştir. Bu çalışanların 40 tanesi bayan 15 tanesi erkektir. Günlük olarak 2023 yılı itibarıyla ortalama yevmiye 1.000 TL'dir. Yevmiye ile çalışan ve görüşme yapılan 55 kişinin 30 tanesi aslında Rizeli olmadıklarını yaklaşık 25 yıldır çay tarımında çalıştıklarını ve Rize iline yerleştiklerini ifade etmiştir. Bu kişiler çay mevsimi dışında balıkçılık, inşaat ve diğer işlerde çalıştıklarını söylemiştir.

Yabancı uyruklular 25-40 yaş aralığında olup tamamına yakını üniversite mezunu meslek sahibi kişilerden oluşmaktadır. Kendileri sınır dışı edilme korkusuyla görüşme talebimizi ilk önce kabul etmemiş sadece bilgi almak istediğimizi söylediğimizde ise sorularımıza cevap vermişlerdir. Çalışma ve oturma izni olmadıkları için çekindiklerini hastalandıklarında ise hastaneye gitmediklerini çünkü Polis veya Jandarmaya yakalandıklarında sınır dışı edilecekleri için korktuklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca geçmişte bölgeye gelip rahatça çalıştıklarını ancak son bir yıldır çok sıkı bir takibe alındıklarını ve birçok arkadaşlarının sınır dışı edildiğini söylemişlerdir.

Mevsimlik işçiler çalışmak için başka bir ile gittikleri için ilk karşılaştıkları sorun barınmadır, insanoğlu dünyaya geldiğinde ilk isteği beslenme ikincisi barınmadır. Dolayısıyla konaklayacakları bir yer mutlaka olmalıdır göçe ailesi ile birlikte katılanlar açısından ise bu daha önem kazanmaktadır. Temel olarak aile, bireylerin korunması, desteklenmesi, eğitilmesi ve toplumsal değerlerin geleneklerin diğer nesillere aktarılması gibi görevleri yerine getiren toplumun en küçük yapı taşı olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan mevsimlik tarım işçiliği faaliyetine eş ve çocukları ile birlikte katılanları ayrıca değerlendirmek gerekmektedir, aile demek mahremiyet demektir kişinin tek başına barınması ve beslenmesi ile aile bireyleri ile birlikte çalışması ve yaşamasını aynı kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Toplumun beraber yaşama kültürünün temelinde güven duygusu yatmaktadır, bu açıdan güvenli olmayan bir ortamda huzur içinde yaşamak mümkün değildir. Dolayısıyla çalışmaya gelen kişiler

maddi imkanların yanında ailece huzur ve güven içerisinde yaşayabilecekleri bölgeleri ve müstahsilleri, insanları tercih etmektedir. Olaya sadece mevsimlik çay tarımında çalışan işçiler gözünden bakmaktan ziyade o insanların varlığını kabul ederek ortak yaşam kültürüne, örf adet, gelenek ve göreneklere karşılıklı saygı temelinde bakmak gerekmektedir.

Yöre içi veya yöre dışı, gezici veya yerleşik olarak tabir edilen mevsimlik işçiler yılın yalnızca belirli mevsimlerinde bulunabilen işlerde çalıştıkları için daha fazla yer değiştirmekte ve farklı işlerde çalışma imkanı bulabilmektedir. Fakat araştırmada çay tarımında çalışan işçilerin tamamına yakını sadece çay tarımında çalıştıklarını ifade etmiştir, bunun yanında bölgede yaşayan ve yöre içi tabir edilen işçilerin tamamı sadece çay tarımında çalıştıklarını başka bir bölgeye çalışmaya gitmediklerini söylemiştir. Sadece yabancı uyruklu işçiler çay tarımı yapılmayan aylarda başka ne iş bulurlarsa çalıştıklarını, kendilerine kalacak yer temin eden işverenleri tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçileri Patates, Soğan, Fındık, Şekerpancarı, Pamuk, Havuç gibi yılın belli aylarında yetişen tarımsal ürünlerin ekilmesi, toplanması ve diğer işlerinde çalışmaktadır. Bu ürünler yılın aynı dönemlerinden ziyade farklı aylarda üretildiklerinden mevsimlik işçiler bir işten başka bir işe geçiş yapabilmektedir. Bu işçiler mevsimlik gezici tarım işçileri olarak tanımlanmaktadır. Bu manada çay tarımında yılın yaklaşık altı ayını kapsayan bir iş kolunda gezici mevsimlik işçiden ziyade sadece çay tarımında çalışan mevsimlik işçiler bulunmaktadır, bu yönüyle çay tarımında çalışan mevsimlik işçiler diğer mevsimlik işçilerden tamamıyla ayrılmaktadır.

Tarımda her yörenin kendine has çalışma usulü bulunmaktadır. Anadolu'da ki illerde çalışanların başında bulunan ve Dayıbaşı, Çavuş denilen kişiler Rize'de yoktur. Rize'de Çay tarımı için yarı-yarıya usulü ile, toplanan çayın yarısı müstahsile yarısı toplayana verilmektedir. Başka bir usul ise ton işi toplama vardır, örneğin bir tonunu şu kadar paraya toplarım veya gündelik

yevmiye ile çalışma vardır, örneğin sabah 08:00-17:00 arası 750 TL'ye çalışırım gibi.

Bunu yanında bahçesi araç yoluna uzak olan, arazisi aşırı dik, yamaç olan yerler ise karşılıklı anlaşmayla 3/1 dediğimiz 2 pay toplayana, 1 pay bahçe sahibine şeklinde toplanır. Ayrıca çalışanlara kalacak yer temini ve yemek verme karşılıklı konuşmaya bağlıdır.

Ortak sorunların başında sefalet, yoksulluk, düşük ücret, yeterli beslenme barınma imkanlarının olmayışı, sağlıksız şartlarda çalışma, çalışma saati ve mesai olmayışı, hava şartları, çevresel etmenler sayılabilir. Ayrıca kamu hizmeti sağlayan kişilerin ilgisizliği, kanun ve yönetmeliklerle verilen hakların uygulanmasının kâğıt üzerinde kalmasından dolayı mevsimlik tarım işçilerinin kötü yaşam koşulları günümüzde'de devam etmektedir.

Öneri olarak çıkarılan kanun ve yönetmeliklerin mülki amirler tarafından titizlikle takip edilmesinin yanında çalışanlarında bilinçli olması haklarını savunmada daha etkin olmaları sağlanmalıdır. Mevsimlik tarım işçileri geçmişten günümüze dünyada ve ülkemizde birçok açıdan daha iyi şartlara kavuşmalarına rağmen çalışma şartları, mevcut durumları yinede yeterli düzeyde değildir. Belediyeler ve diğer ilgili kuruluşlar öncelikli olarak altyapı hizmetleri olmak üzere, beslenme, barınma, eğitim gibi alanlarda mutlaka yeterli katkıyı sunmalıdır. Koruyucu sağlık hizmetleri başta olmak üzere ücretsiz sağlık hizmeti sunulmalıdır. Mevsimlik işçilerin sendikalaşma faaliyetleri desteklenmelidir. Çalışanlar suç işleme eğilimleri ve diğer adli olaylar nedeniyle kolluk kuvvetleri ve muhtarlar vasıtasıyla mutlaka kayıt altına alınmalıdır. Özellikle yabancı uyruklu kişilerin belli bir ikametleri olmadıklarından dolayı ülke içindeki göçleri mutlaka izlenmelidir.

Yazar Katkısı

Makalenin fikir, araştırma, veri toplama, metodoloji, yazma, düzenleme, inceleme vb. tüm unsurlarından Tatoğlu, M sorumludur.

Teşekkür

Yazar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Fatih İSLAMOĞLU'na destekleri için teşekkür eder.

Finansman Beyanı

Bu araştırma herhangi bir fon kuruluşundan, ticari veya kar amacı gütmeyen sektörlerden özel bir hibe almamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını ve çalışmanın Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Ulusal Çay Kongresinde (21-23 Mayıs 2024) özet bildiri olarak sunulduğunu beyan eder.

Etik Standartlar

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu, Toplantı K. Sayısı:2023/309. Yazar "Araştırmaya konu olan tüm prosedürler, bilimsel kullanımına ilişkin kılavuzlar kapsamında gerçekleştirilmiştir".

Kaynaklar

- Culp, K., Umbarger, M. (2004). Seasonal and migrant agricultural workers: A neglected work force. *American Association of Occupational Health Nurses Journal*, 52(9), 383-390. <https://doi.org/10.1177/216507990405200906>
- Çınar, S., Lordoğlu, K. (2010). Mevsimlik tarım işçiliğinde tekil bir analiz: Karasu fındık toplama işçileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38, 23-33.
- Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), (2012). *Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA)*. Beşiktaş, İstanbul, (19s).
- Kacar, B. (2010). Çay Bitkisi Biyokimyası Gübrelenmesi İşleme Teknolojisi, Nobel Yayınları, ISBN: 978-605-395-359-3, Ankara.
- Kibar, E.D. (2013). An overview and discussion of the new Turkish law on foreigners and international protection. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3), 109-128.
- Koca, S.Ç. (2016). Yabancılar ve uluslararası koruma kanunu uyarınca yabancıların Türkiye'de ikameti ve uzun dönem ikamet iznine ilişkin

- değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*, 2, 43-88.
- Lordoğlu, K., Etiler, N. (2014). Batı Karadeniz bölgesinde mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklar üzerine sınırlı bir araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(41), 115-134.
- Orhan, F., Akpınar, E. (2018). Türkiye’de mevsimlik göçlere bir örnek: Gezici tarım işçiliği. *TUCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 3-6 Ekim 2018, Ankara, Türkiye.
- Öz, C., Bulut, E. (2014). ‘Düzenli iş’ bağlamında mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma koşullarının değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 99-121.
- Perloff, J.M., Lynch, L., Gabbard, S.M. (1998). Migration of seasonal agricultural workers. *American Journal of Agricultural Economics*, 80(1), 154-164. <https://doi.org/10.2307/3180277>
- Şen, B., Altın, C. (2018). Mevsimlik göç ve yoksulluk ilişkisi: Mevsimlik tarım işçileri örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 174-192. <https://doi.org/10.12981/motif.470>
- URL-1, (2024). <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, 10 Temmuz 2024.
- URL-2, (2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100324-15.htm>, 10 Temmuz 2024.
- URL-3, (2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/04/20240427-15.pdf>, 10 Temmuz 2024.
- URL-4, (2024). <https://www.calismaizni.gov.tr/calisma-izni-hakkinda/karadeniz-mevsimlik-tarim/>, 10 Temmuz 2024.
- URL-5, (2024). <https://altin.in/arsiv/2024/01/30>, 10 Temmuz 2024.
- Uslu AK, B. (2021). Göç kavramı ve kuramları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(72), 1749-1758. <https://doi.org/10.26450/jshsr.2579>
- Yılmaz, M., Sayın, C., Bozoğlu, M. (2021). Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde tarım aracılığının rolü: Giresun ili fındık örneği. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 34(2), 189-194. <https://doi.org/10.29136/mediterranean.822016>
- Yiğit, B., Çiçek, Ö., Öztürk, M. (2018). Gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştırmalı analizi: Isparta ili örneği. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-25.
- Yıldırım, U.D. (2016). Karadeniz’de çay ve fındık üretiminde göçmen işgücünün etnikleşme süreçleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 52, 191-210.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, ISBN: 9789750269820, Ankara.
- Yürüdü, E. (2008). Koyulhisar ilçesinde (Sivas) göç hareketleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), 19-34.
- Zihnioğlu, A. (1998). Bir Yeşilin Peşinde, Tübitak. Impress Baskı Tesisleri. ISBN:9789754031096, Ankara.